

فتوای تاریخی میرزای شیرازی؛ سند استقلال یک ملت

بیست و چهارم اردیبهشت یادآور صدور فتوایی تاریخی، مبنی بر تحریم توتون و تنباکو است؛ پیامی که سبب اتحاد ملت ایران برای درهم شکستن استبداد حاکم و قطع سلطه ی بیگانگان بر ثروت ملی این سرزمین شد و استقلال فرهنگی، سیاسی و اقتصادی را برای مردم این مرز و بوم به ارمغان آورد.

بیست و چهارم اردیبهشت یادآور صدور فتوایی تاریخی، مبنی بر تحریم توتون و تنباکو است؛ پیامی که سبب اتحاد ملت ایران برای درهم شکستن استبداد حاکم و قطع سلطه ی بیگانگان بر ثروت ملی این سرزمین شد و استقلال فرهنگی، سیاسی و اقتصادی را برای مردم این مرز و بوم به ارمغان آورد.

بیگانگان در دوره ی حکومت قاجار به دلیل بی کفایتی شاهان، بیش از بیش ثروت های خدادادی این مرزو بوم را به تاراج بردند، در این میان 2 کشور روس در شمال و انگلیس در جنوب برای گرفتن امتیاز با هم رقابت سختی داشتند و در حقیقت آنها توانستند امتیازهای اقتصادی، سیاسی و نظامی بسیاری را از ایران کسب کنند و قراردادهای فراوانی را به نفع خود به امضا برسانند.

شاهان قاجار و به ویژه ناصرالدین شاه برای جبران و تامین مخارج سرسام آور دربار مجبور بودند تا امتیازهای اقتصادی و سیاسی بسیاری را به بیگانگان اعطا کنند، به همین دلیل حکومت 50 ساله ناصرالدین شاه به نام دوره ی استبداد ناصری معروف شد.

یکی از این امتیازها، انحصار تنباکو بود که مقدمه ی آن در سفر سوم ناصرالدین شاه به اروپا فراهم آمد و پس از بازگشت وی، صورت اجرایی به خود گرفت. در سفر شاه قجر به لندن، مائور تالبوت صاحب اصلی امتیاز تنباکو، مامور پذیرایی از هیات ایرانی شد و رایزنی های گسترده ای را برای گرفتن این امتیاز آغاز و عملیات وسیعی را در ایران، برای تاسیس شرکتی به نام «رژئی» با کمک دولت بریتانیا و سرمایه داران انگلیسی شروع کرد.

تالبوت به ایران آمد و به طور محرمانه کار خود را ادامه داد و به هر مانعی که برمی خورد، با دادن رشوه کارش را به پیش می برد. سرانجام نخستین روز فروردین 1269 هجری خورشیدی، امتیاز تجارت توتون و تنباکو در برابر دریافت مبلغ 25 هزار لیره پول از دولت انگلیس، از مرحله ی کشت تا فروش در داخل و خارج کشور به مدت 50 سال به تالبوت واگذار شد.

در آن دوره بسیاری از مردم با فروش و کشت توتون و تنباکو گذران زندگی می کردند. اما با واگذاری امتیاز تجارت توتون و تنباکو به شرکت «رژئی»، کشاورزان و تاجران هیچ نوع اختیاری در تولید و فروش این محصول نداشتند. بنابراین رفته رفته موج اعتراض ها در منطقه های مختلف ایران چون شهرهای تهران، اصفهان، شیراز و تبریز آغاز شد. نخستین گام اعتراض را تاجران و دست اندرکاران صنعت تنباکو برداشتند و از فروش محصول به شرکت رژئی خودداری کردند و کشاورزان برای اینکه محصول خود را به دست بیگانه ندهند آنها را به آتش کشیدند.

با اوج گرفتن مخالفت و درگیری ها، قشرهای مختلف مردم به علمای دینی در شهرهای مختلف مراجعه کردند و اعتراض خود را بیان داشتند؛ این اعتراض ها در شیراز به رهبری سید علی اکبر فال اسیری، در تبریز با هدایت حاج میرزا جواد آقامجتهد، در اصفهان با راهنمایی حاج شیخ محمدتقی آقاجفی و در تهران به رهبری میرزای آشتیانی شکل گرفت اما هریک از این قیام ها با سرکوب دولت و تبعید علما رو به رو شد.

پس از آن که سید جمال الدین اسدآبادی مبارز نستوه در سامرا از اوضاع کشور اطلاع یافت، تلگرافی برای شاه فرستاد و به او

درباره ی سپردن سرمایه مملکت به دست بیگانه هشدار داد، بی اعتنایی ناصرالدین شاه موجب شد میرزای شیرازی، فتوای تاریخی خود را مبنی بر تحریم توتون و تنباکو در پیامی کوتاه، موثر، محرک و حساب شده صادر کند:

«بسم الله الرحمن الرحيم. اليوم استعمال تنباکو و توتون بایّ نحو کان، در حکم محاربه با امام زمان (عج) است.»

تاجران و بیشتر مردم پس از شنیدن این فتوا در قیامی هماهنگ و یکپارچه توتون ها را آتش زدند و حتی در دربار ناصرالدین شاه نیز قلیان ها شکسته شد.

ژان باتیست فوریه پزشک فرانسوی ناصرالدین شاه که یادداشت های تاریخی او منبع خوبی برای آشنایی با روند و پیامدهای نهضت تحریم است. در یادداشتی می نویسد: «مردم هنوز دست به کشیدن قلیان نبرده اند. اخباری هم که از لندن می رسد چندان اطمینان بخش نیست. سهام بانک شاهنشاهی به نصف قیمت رسیده و چون تسطیح جاده های جنوب و استخراج معادن و... که همه ضمیمه امتیاز بانک بوده دچار وقفه شده است و بیم ضرر برای همه بخصوص برای بانک می رود. اگر این حال دوام کند خسارت جبران ناپذیری متوجه همه چیز خواهد شد. البته روحانیون از این جهت وحشتی ندارند.»

امین السلطان با مشاهده این اعتراض ها در نامه ای به میرزا حسن شیرازی، علت اعطای امتیاز را جبران لغو قرارداد تمدید راه آهن بوشهر - گیلان اعلام کرد. اما با قانع نشدن او، شاه از بیم شورش مردم و اعلام جهاد عمومی، امتیاز این قرارداد را در بیست و چهارم اردیبهشت ۱۲۷۰ هجری خورشیدی لغو و امین السلطان در تلگرافی، الغای قرارداد تنباکو و آزادی کشت و تجارت توتون و تنباکو را اعلام کرد.

اعتمادالسلطنه وزیر مشهور ناصرالدین شاه، در بخشی از خاطرات خویش در بیان سفر ناصرالدین شاه به تویسرکان نوشت: «شاه در سرچشمه تویسرکان پس از آن که ناهار خورد، گفت که لرد سالیسبوری صدراعظم انگلیس، معزول شد. پارلمان انگلیس به صدراعظم معزول ایراد گرفتند که چرا در ایران اسباب فتنه بپا کرده و انحصار تنباکو و توتون رواج داده؟ یکی از تقصیرات عزل او همین است...!»

امام خمینی بزرگ معمار انقلاب اسلامی درباره ی فتوای تاریخی میرزای شیرازی و نهضت تنباکو فرمود: «آن مرحوم که در سامره تنباکو را تحریم کرد، برای این که ایران را تقریباً در اسارت گرفته بودند به واسطه قرارداد تنباکو، ایشان یک سطر نوشتند که تنباکو حرام است. حتی بستگان خود آن جائر (ناصرالدین شاه) و ... ترتیب اثر دادند به آن فتوا و قلیان ها را شکستند و در بعضی جاها تنباکوهایی که قیمت آن هم زیاد بود در میدان آوردند و آتش زدند و شکست دادند آن قرارداد لغو شد. قرارداد و یک چنین چیزی و آنها دیدند که یک روحانی پیرمرد در کنج دهی از دهات عراق یک کلمه می نویسد و یک ملت قیام می کند و قراردادی که مابین شاه جائر و انگلیسی ها بوده است، به هم می زند و یک قدرت این طوری دارد او.»

شهید مدرس درباره ی جنبش تنباکو چنین بیان می دارد: «این واقعه تاریخی، نظام سلطنت را سست و از اقتدار انداخت... استبداد سلطنتی در ایران بدون توجه به واقعه دخانیه، به مشروطیت نمی رسید... واقعه دخانیه تویی بود که سحرگاه مردم تیزهوش خفته را بیدار کرد و به طور طبیعی از زلزله شدیدی که متعاقب آن بایستی به وقوع بپیوندد، باخبرشان نمود.»

محمدرضا حکیمی در کتاب «بیدارگران اقالیم قبله» می نویسد: «فتوای میرزای شیرازی بزرگ ترین ضربه ای بود که در قرن نوزدهم بر پیکر استعمار وارد آمد. این قیام در واقع، اتحاد و ایثارگری مردم ایران در حفظ استقلال و هویت اسلامی کشورشان را نشان داد. هم چنین در این قیام، مردم بیش از پیش، به قدرت و اهمیت روحانیت پی بردند و بار دیگر، پیوند دیرپای روحانیت اصیل و مردم جلوه گر شد.»

علامه سید حسن صدر که خود یکی از مجتهدان بزرگ کاظمین و از شاگردان بزرگ میرزا بوده است در کتاب خود «تکملة امل الآمل» درباره ی سید حسن شیرازی نوشته که او مجدد احکام (اسلامی) بود و تدبیر و اندیشه ی سیاسی او سیاستمداران را متحیر می کرد و علما و سلاطین در امور سیاسی به او رجوع می کردند.»

سید محسن امین از علما و فقهای شیعه در کتاب اعیان الشیعه در توصیف شخصیت میرزای شیرازی نوشت: «او یکی از بزرگان و مشاهیر مدرسان در علم اصول و مری علما بود. از حوزه ی درس ایشان بیشتر فقهای عصر که شاگرد او بودند، فارغ التحصیل شدند. علاوه بر این، ایشان از علمای مجدد اسلام به حساب می آید. وی از نبوغ سیاسی ویژه ای برخوردار بود.»

در حقیقت جنبش تنباکو و فتوای تاریخی میرزای شیرازی؛ نخستین مقاومت همگانی مردم ایران در برابر سلطه ی بیگانگان و استبداد شاهی بود که بر حوادث و رویدادهای پس از خود تاثیر بسیار نهاد، چرا که از آن پس ایرانیان دریافتند که پیروزی بر

شاه و بیگانگان امری ممکن است و این پیروزی، اقتدار روحانیت و نفوذ مرجعیت شیعه را نمایان ساخت.
برگرفته از: کتاب شکوه فقاقت